

עיונים להג החנוכה עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

האם יש ערך לשלטון יהודי שלא הולך על פי התורה?

הרב מנשה צימרמן

מלכות מבית דוד

חזרת המלכות לישראל

אמנם נראה שהרמב"ם סובר שיש ערך במלכות גם אם היא של מלכים שאינם הולכים בדרך ה', אך לכאורה יש בכך סתירה לכתוב בהלכות מלכים⁵:

"נביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל, והיה אותו המלך **הולך בדרכי התורה** והמצוה ונלחם מלחמות ה' – **הרי זה מלך**, וכל מצוות המלכות נוהגות בו..."

כדי שינהגו אנשי העם את דיני המלך באדם הנבחר – יש צורך שהוא ילך בדרך התורה. משמע מדברים אלו שמלך שאינו הולך בדרך התורה – אינו חשוב מלך!

אפשר לתרץ⁶ שכוונת הרמב"ם בהלכות מלכים היא לומר **שהדינים המיוחדים** הנוהגים במלך קיימים רק במלך שהולך על פי התורה. למשל, ירושת המלוכה והדין של כבוד מלכות הם רק במלך שהולך בדרכי ה'. אך "**מלכות**" ישראלית קיימת ברגע שהשליט הוא יהודי, בלי קשר לרמת צדקותו.⁷

המלכות השלמה

אמנם בזמן החשמונאים חזרה מלכות לישראל ויש בכך ערך עצום, אך עדיין אין זו מלכות שלמה כפי שאנו מצפים לה. הרמב"ם כותב⁸:

"המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד **ליושנה לממשלה הראשונה**, ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם..."

בדברי הרמב"ם הללו רואים שהמלכות שאנו מצפים לה היא המלכות השלמה של מלכי דוד. למה מתכוון הרמב"ם בביטוי "ליושנה"? נראה⁹ שכוונתו לומר שמלך המשיח יקים מלוכה ההולכת בדרך התורה, כפי שהיה בזמן דוד ושלמה.

אם כן, לריבונות ישראלית בארץ ישראל יש ערך עצום ונשגב. אולם, כל עוד נבחר הציבור אינו הולך בדרך ה' – אין השליט קרוי "מלך" ביחס לדיני התורה, וגם אין המלוכה שלמה, כפי שהייתה בימי השיא של מלכות ישראל בעבר, וכפי שתהיה בעתיד בזמן המשיח.

5	הלכות מלכים א, ח.
6	"זית רענן", הרב אורי שרקי, עמוד צא בהערה. עיין עוד בספר "מלכות בית דוד" סימן ו, שאין מצוות "כבוד המלך" במלך שאינו הולך בדרך התורה. מהמשך ההלכה נראה שכוונת הרמב"ם שירושת המלוכה היא רק במלך ההולך בדרך ה'.
7	בספר "זית רענן" מובאת לכך ראיה מדברי בבא בן בוטא, בבבא בתרא ג:.
8	הלכות מלכים יא, א.
9	"חקרי הלכות", הילביץ, חלק ב עמוד ז.

בארץ ישראל של ימינו, בתקופתה של טרום-גאולה, קיימת שליטה ישראלית שלא תמיד הולכת בדרכה של התורה. כמובן, על פי התורה יש ערך עצום כמובן שלפי התורה יש ערך עצום בכך שהריבונות בארץ היא יהודית. חשיבות הריבונות הישראלית אינה רק בזמן של גאולה שלמה ושל ביאת המשיח, אלא קיימת בכל דור שבו שולט עם ישראל בארץ. אך האם יש ערך גם לשלטון שאינו על פי חוקי התורה? נעניין ונעמיק בדברי הרמב"ם אודות חג החנוכה, שבהם מודגש עניין זה.

כך כותב הרמב"ם¹ בפתיחה להלכות חנוכה:

"בבית שני, כשמלכו יון, גזרו גזרות על ישראל, ובטלו דתם, ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות, ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם, ונכבדו סו להיכל, ופרצו בו פרצות, וטמאו הטהרות, וצר להם לישראל מאד מפניהם, ולחצום לחץ גדול, עד שריחם עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם, וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים, והרגום, והושיעו ישראל מידם, והעמידו מלך מן הכהנים, ו**חזרה מלכות לישראל** יתר על מאות שנים, עד החורבן השני".

הרמב"ם מתאר את הנס של ניצחון המכבים: מלכי יוון הצרו לעם ישראל, הן במישור הרוחני והן במישור הגשמי. הקב"ה הושיע את עם ישראל על ידי החשמונאים. בסיום התיאור מדגיש הרמב"ם את חזרת המלכות לישראל.

מלכי ישראל בתקופת החשמונאים

הרמב"ם נותן חשיבות רבה לחזרת המלכות לישראל. אם נסתכל, נראה כי המלכים ששלטו באותה עת לא היו מיוחסים או צדיקים, בלשון המעטה, ובכל זאת רואה הרמב"ם ערך בחזרת המלכות לישראל. נפרט את המלכים שאליהם אנו מתכוונים: ינאי אלכסנדר – הרג חכמי², יוחנן וגם אריסטובלוס – היו צדוקים³, הורדוס – היה עבד⁴.

לכאורה דברי הרמב"ם אינם מובנים. כיצד כותב הרמב"ם ומדגיש ש"חזרה מלכות לישראל", בעוד שהמלכות הייתה של מלכים רשעים!?

נראה שבדברים אלו מלמדנו הרמב"ם יסוד חשוב. אפילו אם מלכי ישראל אינם הולכים בדרך התורה – עדיין יש ערך עצום במדינה ישראלית.

1	הלכות חנוכה ג, א.
2	קידושין טו, א.
3	ברכות כט, א וגם סוטה מט, ב.
4	בבא בתרא ג, ב.

צחון וגם על נס פך השמן. לכך מתכוון הרמב"ם במה שכתב "ומפני זה" – לאחר שני הניסים הללו.

לעומת זאת, בדברי הלבוש¹² משמע שעיקר סיבת קביעת החנוכה הוא על נס פך השמן. הלבוש **משמיט** את כל הסיוס של ההלכה הראשונה ("וגברו בני חשמונאי...") – הרואה חשיבות בעצם הניצחון – ומיד עובר להלכה הבאה, המתארת את נס פך השמן ("וכשגברו...").

אולי מחלוקת זו משפיעה גם על השאלה המעשית, האם סעודת חנוכה היא סעודת מצווה או לא. לפי פשט דברי הטור ושו"ע¹³ לא מדובר על סעודת מצווה. הלבוש מסביר את דבריהם, בהתאם לשיטתו, בכך שניצלנו מגזירה רוחנית שלא לקיים תורה ומצוות, ולכן השמחה היא רוחנית, ולא בסעודה. לעומת זאת, הרמב"ם כותב שאלו "ימי שמחה". חשובי פרשני הרמב"ם¹⁴ הסיקו מכך שיש בסעודות חנוכה עניין של סעודת מצווה, שאין שמחה אלא בבשר ויין.

נראה שהרמב"ם הולך בזה לשיטתו. לפי הרמב"ם השמחה בחנוכה היא גם על הניצחון הגשמי, ולכן השמחה היא גשמית. שהרי לפי הרמב"ם ישנה שמחה מיוחדת בחנוכה, הנובעת מחשיבות הכיבוש והשלטון הישראלי.

יהי רצון שנזכה לגאולה שלמה וחזרת מלכות בית דוד ליושנה במהרה.

השמן מוכיח על השגחת ה' בניצחון המלחמה ובכלל.

12 אורח חיים, סימן תרע.

13 אורח חיים, סימן תרע.

14 מעשה רוקח.

לסיום נביא נקודה מעניינת המבליטה שוב את החשיבות שהרמב"ם ראה בריבונות ישראלית בארץ ישראל. בהמשך לפתיחה שהובאה לעיל, מביא הרמב"ם את נס פך השמן, ולאחר מכן הוא מסיים ומציין את קביעת חג החנוכה¹⁰:

"וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום בחמשה ועשרים בחדש כסלו היה ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור.

ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו שת־חלתן מליל חמשה ועשרים בכסלו **ימי שמחה והלל**..."

מפרשי הרמב"ם¹¹ מסבירים שקביעת החנוכה הייתה גם על נס הני-

10 הלכות מגילה וחנוכה, ג, ב-ג.

11 כך כתב ה"דברי ירמיהו", עיין שם באריכות דבריו. אפשרות אחרת להבין את דברי הרמב"ם היא שקביעת ימי הלל ושמחה הם מפני הניצחון, והדלקת החנוכייה נתקנה מפני נס פך השמן, וכך שיטת הר"י מלוניל (שבת כא, ב). לפי המהר"ל מפראג ("נר מצוה") עיקר טעם קביעת החג הוא הניצחון במלחמה, ונראה שזו שיטת ה'אור שמח' בדעת הרמב"ם. ועיין ב"מורשה" (שיחות למועדים מאת הרה"ג אברהם אלקנה שפירא) עמ' קיב והלאה, שהאריך בכך שהנס של פך

הלכה ואקטואליה במשנת הרמב"ם סעודות בחנוכה - חובה או רשות?

הרב מאיר שרעבי

נית היא שחנוכה יהיה יום משתה ושמחה (בגלל חנוכת המזבח שהייתה אז), והגמרא מוסיפה שמשום נס פך השמן נתקן חנוכה להיות גם יום הלל והודאה.

אם כן מצאנו ב'מגילת תענית' מקור לדברי הרמב"ם שסעודות הן חלק ממצוות החנוכה, מצוות שמחה. ראה נוספת לכך שבחנוכה יש חובה לקיים סעודות אפשר להביא מדברי **הראב"ה**⁶. הוא הביא בשם רבינו יואל שאם אדם שכח לומר על הניסים בברכת המזון – עליו לחזור ולברך, ודין זה של לחזור ולברך קיים רק בסעודות שהן חובה.

אך עדיין נתון הנושא במחלוקת: **המהר"ם מרוטנבורג** סובר שהס' עוודות שעושים בחנוכה הן סעודות רשות⁷, והסביר **הב"ח** במקום את הטעם, שבחנוכה הייתה הגזירה לבטל את עבודת בית המקדש, ולכן קבעו בחנוכה 'עבודה שלב' – להלל ולהודות – אך לא היה טעם לתקן חיוב בסעודה. בפורים, לעומת זאת, אכן תיקנו משתה ושמחה, כיוון שהגזירה נגזרה משום שנהנו מסעודתו של אחשוורוש, וכששבו בתשור' בה צמו כמו שביקשה אסתר – ולכן שייך לתקן בפורים משתה ושמחה, כי בזה מתבטא תהליך התיקון שעבר אותו דור.

כתב הרמב"ם: "התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו... **ימי שמחה** והלל ומדליקין בהן הנרות"¹.

מהי כוונת הרמב"ם במושג "**ימי שמחה**"? אם נסתכל בהלכות יום טוב², ששם כתב הרמב"ם שאין שמחה אלא בבשר ויין, תהיה זו לכאורה המשמעות גם בהלכות חנוכה – שיש לערוך בימי החנוכה סעודות המשמחות את הלב, ושזוהי אחת ממצוות חג החנוכה.

ואכן כבר בגמרא אנו מוצאים השוואה בין חנוכה ליום-טוב – הגמרא אומרת על ימי החנוכה³: "קבעום ועשאום **ימים טובים**". אך קשה ללמוד מהגמרא שימי חנוכה שווים ליום-טוב לעניין סעודות ושמחה, שכן היא ממשיכה ואומרת: "עשאום ימים טובים **בהלל ובהודאה**", כלומר: משמע מהגמרא שימי החנוכה נתקנו כימים טובים רק לעניין הלל והודאה, אך לא מוזכר שעושים בהם גם 'משתה ושמחה'. אם כן, מהו המקור לדברי הרמב"ם שימי החנוכה הם ימי שמחה?

תשובה לזה אנו מוצאים בספר **ה'מרדכי'**⁴, שמצביע על סתירה, לכאורה, שישנה כאן: בגמרא⁵ משמע שאת חג החנוכה קבעו משום נס פך השמן, ואילו מספר 'מגילת תענית' משמע שחג החנוכה נתקן משום חנוכת המזבח שהייתה בו. ומתוך ה'מרדכי': כוונת מגילת תע-

6 למסכת מגילה, סימן תקסג.

7 הובא בטור אורח חיים, סימן תרע.

1 הלכות מגילה וחנוכה, פרק ג, הלכה ג.

2 פרק ו, הלכה א.

3 שבת דף כא, ב.

4 פסחים, סימן תרה. מובא שם בחידושי אנשי שם, אות

5 שבת דף כא, ב.